

115 років від дня народження академіка Василя Володимировича ШУЛЕЙКІНА

Василь Володимирович Шулейкін – видатний учений, прекрасний педагог, талановитий композитор, істинний патріот своєї Батьківщини, приклад Людини з великої букви.

Говорити про особистість Василя Володимировича Шулейкіна - значить говорити про знаменну епоху в радянській Науці, коли зародилася нова галузь геофізики – фізика моря.

Василь Володимирович Шулейкін народився 13 січня 1895 р. у Москві в родині службовця органів з піклування народними училищами. В 1912 р. після закінчення реального училища Н.Г. Бажанова вступив до Московського вищого технічного училища (МВТУ) на факультет гідроенергетики. Цей період у житті видатного вченого визначив напрямок його подальшої діяльності. Величезна роль у цьому належить його педагогам,

професорам Н.Е. Жуковському й П.П. Лазарєву, які направили його допитливий розум на роботу в області гідродинаміки та фізики. Уже перші доповіді й статті В.В. Шулейкіна звернули на себе увагу вченої ради МВТУ, і він був залишений при училищі для підготовки до професорського звання, яке й одержав у 1923 р. З 1920 р. Василь Володимирович одночасно працював науковим співробітником в Інституті фізики й біофізики.

Успіх до молодого вченого прийшов на хвилях Чорного моря. Саме тут він уперше провів оптичні виміри з метою дослідження природи мінливого забарвлення поверхні моря. Так з оптики моря народилася й почала розвиватися нова галузь геофізики – фізика моря. При розробці основ молекулярної фізики моря була побудована кінетична теорія випару води (1926 р.), а також створена теорія гасіння морських хвиль поверхневими в'язкими плівками жирних кислот (1935 р.).

В 1929 р. на березі Чорного моря в Кацівелі В.В. Шулейкін створив Чорноморську гідрофізичну станцію (ЧГС), яка під його керівництвом за 20 років роботи переросла в Морський гідрофізичний інститут (МГІ) АН СРСР із Чорноморським відділенням (ЧВ МГІ). В.В. Шулейкін розв'язав цікаве акустичне завдання: йому вдалося виявити нове явище, що отримало назву "голос моря". Початку досліджень поклав епізод в арктичній експедиції на судні "Таймир" в 1932 р. В.В. Шулейкін показав, що із частотою 8-10 Гц повинні виникати інфразвукові хвилі в потоках повітря, що обтікають схвильовану поверхню моря при штормі. З відкриттям цього явища й почався розвиток робіт з акустики моря в ЧГС та в інших організаціях.

В 40-х рр. минулого століття Василь Володимирович Шулейкін висловив ідею про нерозривний зв'язок теплових і динамічних процесів, що протікають в атмосфері й Світовому океані, і тому постійно підкреслював, що вивчення газової й водної оболонок Землі повинне вестися спільно. Ця думка стала лейтмотивом його особливого циклу досліджень «Фізичне коріння клімату й погоди», який дуже вплинув на розвиток загальної геофізики.

Першопрохідником став видатний учений і в теорії мусонів і термобаричних стоячих хвиль (сейш). Він представив тропічний ураган самозбудною тепловою машиною, що автоматично набирає потужність зі стадії початкового вихру в атмосфері. Таким чином В.В. Шулейкін заклав основи, які дозволять у подальших наукових дослідженнях уточнювати й доповнювати теорію розвитку, руху й загасання урагану так само, як і теорію руху й загасання брижі, породженої ним. Поле хвиль урагану розраховувалося за допомогою

розробленого вченим раніше методу розрахунків вітрових хвиль, вивченню яких він присвятив багато років життя. В.В. Шулейкін створив універсальні робочі діаграми, що дозволяють визначати висоту, довжину й період вітрових хвиль по швидкості вітру, часу його дії й заданим географічним умовам. Ці діаграми дотепер широко застосовуються в наукових дослідженнях і оперативних прогнозах для розрахунків вітрових хвиль Світового океану й внутрішніх морів.

Велику увагу В.В. Шулейкін приділяв і гідрооптичним роботам, з розвитку яких у нашій країні почалася побудова сучасної науки фізики моря.

В.В. Шулейкін – новатор і в області моделювання явищ в атмосфері та морі. У його науково-дослідній роботі особливе місце займають експедиційні дослідження, а в житті – вірність громадянському обов'язку. У суворі роки війни він добровільно пішов служити в Гідрографію Військово-Морського Флоту у званні капітана I рангу. Барометричний висотомір, який розробив Василь Володимирович, застосовувався для відбудовних робіт по установці нових гідрографічних берегових знаків. Його розрахунки для визначення безпечної товщини морського льоду допомогли прокласти «дорогу життя» для блокованого Ленінграда.

В.В. Шулейкін був членом Всесоюзного товариства «Знання»; членом Бюро відділення океанології, фізики атмосфери й географії АН СРСР; членом Бюро Океанографічної комісії; членом редколегії журналу «Вісті АН СРСР», заступником голови Морської фізичної секції при Президії АН СРСР; членом редколегії Праць МГІ АН СРСР, журналу «Морські гідрофізичні дослідження»; заступником відповідального редактора «Морського атласу».

Відомий учений здійснював велику педагогічну діяльність, яку почав ще в Московському вищому технічному училищі (1923 р.), потім викладав фізику моря на фізико-математичному факультеті Московського університету. Одночасно він був професором Ярославського педагогічного інституту, де читав курс фізики також на фізико-математичному факультеті. Читав лекції по фізиці моря й по загальній фізиці в Московському гідрометеорологічному інституті. В 1943 р. брав участь в організації геофізичного відділення на фізичному факультеті Московського університету й багато років був завідувачем кафедри фізики моря, з 1945 по 1947 р. був начальником кафедри морської гідрометеорології Військово-морської академії ім. А.Н. Крилова. Василь Володимирович постійно опікувався кадрами фізиків-морезнавців. Із числа його учнів вийшло багато відомих дослідників моря, більшість із яких кандидати й доктори наук, керівники великих колективів.

В.В. Шулейкіним написано й опубліковано близько 400 книг, статей, навчальних посібників. Його монографія «Фізика моря» отримала світове визнання. За цю працю Василю Володимировичу була присуджена в 1942 р. Державна премія СРСР. Його остання монографія «Розрахунки розвитку, руху й загасання тропічних ураганів і головних хвиль, створюваних ураганами» є, по суті, новою й останньою главою «Фізики моря».

Василь Володимирович Шулейкін відомий усьому світу і як талановитий композитор. Ще з юних літ він відіграв у студентському симфонічному оркестрі партію першої скрипки, а після Великої Вітчизняної війни його програмна симфонія «Степова» виконувалася симфонічними оркестрами багатьох філармоній, а романси звучали по радіо. Василь Володимирович захоплювався також живописом і поезією.

Плідна діяльність В.В. Шулейкіна гідно оцінена Радянським урядом, була відзначена високими Державними нагородами. В 1929 р. він був обраний членом-кореспондентом АН СРСР, а в 1946 р. – академіком АН СРСР.

Василь Володимирович Шулейкін пішов з життя 25 квітня 1979 р. Він пройшов життєвий шлях - активний, багатогранний, творчий, плідний - відкривши нові перспективи науковим дослідженням, залишивши нам у спадщину величезні, вагомні наукові досягнення й світлу добру пам'ять у серцях багатьох людей.